

МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ НА НЕТИПОВІ ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА

MEDIATION AS ALTERNATIVE MEAN FOR RESOLVING DISPUTES IN THE FIELD OF PROTECTING RIGHTS TO ATYPICAL OBJECTS OF COPYRIGHT LAW

Кройтор В.А., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню загальних засад запровадження медіації як альтернативного способу вирішення спорів у сфері захисту прав на нетипові об'єкти авторського права. Підкреслено, що останнім часом медіація стала предметом дослідження юристів, економістів, соціологів, психологів, а тому феномен медіації у сфері права інтелектуальної власності має комплексний, міждисциплінарний характер.

Доведено, що медіацію варто співвідносити з порядком розгляду спорів за альтернативним способом. Основна її ознака – це альтернативність наявним державним механізмам як врегулювання, так і вирішення спорів. У цілому медіація може визначатися у двох аспектах як: 1) структурована, добровільна, конференційна, неупереджена процедура щодо врегулювання конфлікту шляхом переговорів; 2) автономна професійна діяльність.

Додатково наголошено, що незважаючи на тривалість правової охорони об'єктів авторського права, швидкий розвиток суспільних відносин, оновлення науково-технічного прогресу, становлення кіберпростору призводить до швидкого втрачання новизни об'єктів авторського права, що створює додаткову вразливість для майнових прав правоволодільца об'єкта авторського права. Розкрито, що своєчасне проведення медіації у сфері авторського права дозволяє частково запобігти настанню негативних наслідків, повернути порушені авторські правовідносини у правове поле. Зокрема, це важливо стосовно нетипових об'єктів авторського права, правовий режим щодо яких іноді складно визначити, що робить їх додатково вразливими. Із урахуванням збільшення кількості судових справ у сфері права інтелектуальної власності, необхідно визначити медіацію у сфері права інтелектуальної власності, зокрема авторського права та промислової власності.

При цьому підкреслено, що можливість застосування переговорних процедур у сфері права інтелектуальної власності проголошено ВОІВ. Визначено, що у процесі медіації обов'язково слід з'ясувати правовий режим нетипового об'єкта авторського права, вид порушення, можливість відновлення права та компенсації.

Ключові слова: медіація, медіатор, конфлікт, процедура, право інтелектуальної власності, нетипові об'єкти, авторське право.

The article is focused on studying general principles for the introduction of mediation as an alternative mean of resolving disputes in the field of protecting the rights to atypical objects of copyright law. It has been emphasized that mediation has recently become the subject matter of research by lawyers, economists, sociologists, psychologists and therefore the phenomenon of mediation in the field of intellectual property law has a comprehensive, interdisciplinary nature.

It has been proved that mediation should be correlated with the procedure of considering disputes by an alternative method. Its main feature is an alternative character to existing state mechanisms both for settlement and resolution of disputes. Mediation can be defined in general in two aspects as: 1) a structured, voluntary, conference-based, impartial procedure for conflict resolution through negotiations; 2) autonomous professional activity.

It has been additionally emphasized that despite the duration of legal protection of copyright law objects, the rapid development of social relations, renewal of scientific and technical progress, formation of cyberspace leads to the fast loss of novelty of copyright law objects, which creates additional vulnerability for the property rights of a possessor of copyright law object. It has been revealed that the timely conducted mediation in the field of copyright law makes it possible to partially prevent the occurrence of negative consequences, to return the violated copyright legal relations to legal boundaries. In particular, it is important in relation to atypical copyright law objects, the legal regime of which is sometimes difficult to determine making them additionally vulnerable. Taking into account the increase in the number of court cases in the field of intellectual property law, it is necessary to define mediation in the field of intellectual property law, in particular copyright law and industrial property.

At the same time, it has been emphasized that the possibility of applying negotiation procedures in the field of intellectual property law was declared by the World Intellectual Property Organization. It has been determined that the legal regime of atypical object of copyright law, the type of violation, the possibility of restoring the right and compensation must be clarified in the process of mediation.

Key words: mediation, mediator, conflict, procedure, intellectual property law, non-typical objects, copyright law.

Постановка проблеми та її актуальність. Медіація є потужним інструментом у розв'язанні приватноправових спорів. Перехід від медіації де-факто до медіації де-юре стало можливим у 2021 р. завдяки прийняттю Закону України «Про медіацію» [1]. Саме з цього моменту правники активно звернулися до вивчення влучності медіаційної процедури, а поступово й до можливості її широкого використання для альтернативного розв'язання конфлікту поза судовим зверненням. Водночас на рівні наукових досліджень розпочалася та продовжує точитися дискусія щодо доцільності медіації, зокрема у певних юридичних сферах. Так, одним із перспективних напрямів застосування медіації є авторське право, що є базисом прояву творчості, креативності, а тому й за суб'єктивним складом охоплює найбільшу кількість творців. Властивість мислити вільно, перебувати в постійних пошуках нового дозволяє пропонувати цій категорії осіб нові шляхи пра-

вового регулювання у розв'язанні спорів. Відомо, що продукти інтелектуальної творчої роботи є рушієм прогресу, економічного та культурного зростання [2, с. 100].

Окремо слід підкреслити значення альтернативного вирішення спорів, яке полягає у визначенні набору підходів і методів, спрямованих на вирішення спорів неконфліктним шляхом, починаючи від переговорів між двома сторонами, зокрема проведення багатосторонніх переговорів [3, с. 117]. Враховуючи, що у сфері авторського права активно створюються нетипові об'єкти, стосовно яких іноді важко визначити правовий режим, то саме для таких випадків найбільш доцільно використовувати медіацію.

Про актуальність дослідження свідчать і новітні наукові роботи у зазначеній сфері. Так, у дисертаційному дослідженні Л. І. Галупова доводить можливість введення категорії онлайн-медіації [4, с. 5]. Таке твердження є нагальним та потребує подальшого вивчення,

зокрема у сфері авторського права. Цікаво, що й дослідники у сфері економіки наголошують, що медіація у сфері інтелектуальної власності сприяє розвантаженню судів, формуванню рішень, прийнятних для всіх зацікавлених сторін [5, с. 12]. Наведене вказує, що феномен медіації у сфері права інтелектуальної власності має комплексний, міждисциплінарний характер, а це також потребує врахування під час її дослідження. Отже, наукове пізнання особливостей застосування медіації, зокрема у сфері захисту нетипових об'єктів авторського права, є актуальною та сучасною тематикою.

Мета статті полягає у визначенні та можливості застосування медіації як альтернативного способу вирішення спорів у сфері захисту прав на нетипові об'єкти авторського права. Для досягнення мети поставлені такі завдання: виявити правову природу медіації як альтернативного способу вирішення спорів, розкрити специфіку нетипових об'єктів авторського права, встановити особливості застосування медіації щодо спорів у сфері нетипових об'єктів авторського права.

Викладення основного матеріалу. Термін «медіація» походить від грецького терміна *medos* (нейтральний, незалежний від сторони), а також від латинських термінів *mediatio* (посередництво) та *mediare* (бути посередником у спорі) [6, с. 13–14]. Неюрідичний зміст даного поняття також розкривається у Великому тлумачному словнику української мови, де медіація визначається як міжнародне посередництво, мирний спосіб розв'язання міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі у конфлікті [7]. Аналізуючи наведене варто підкреслити, що медіація як правниками, так і суспільством сприймається як незалежний, більш влучний спосіб розв'язання будь-якого спору поза участю держави. Тобто основна її ознака – це альтернативність наявним державним механізмам як врегулювання, так і вирішення спорів. Водночас у сучасній юридичній літературі продовжується обговорення її правової природи, зокрема вона розглядається і як процедура, і як метод, форма, процес, засіб вирішення конфлікту. Ця політомія терміна обумовлена тим, що в юридичній літературі використовуються різні дефініції медіації, а також її особливості виокремлюються як у цивільному процесі, так і в адміністративному, господарському, кримінальному процесі. Окремо також слід звернути увагу, що медіація стала предметом дослідження юристів, економістів, соціологів, психологів. Все це і призводить до утворення різноманітних концептуальних підходів до визначення її правової природи, а тому розкриємо існуючі наукові ставлення до медіації.

На думку Л. Можечук, медіація виступає дієвим механізмом врегулювання правових спорів, що має наступні особливості: застосування медіації не обмежується жодною галуззю права (її застосування можливе у сімейних, трудових, адміністративних справах тощо); основними принципами медіації є добровільність, конфіденційність; незалежність та неупередженість медіатора тощо; визначення на законодавчому рівні вимог до осіб, які планують стати медіатором [8, с. 653]. У цьому визначенні дослідник пропонує співвідносити медіацію з механізмом врегулювання спорів. Водночас у Законі України «Про медіацію» встановлено, що «медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» (ст. 1 Закону) [1]. Закладений законодавчий підхід щодо медіації ставить питання, чи можна співвідносити медіацію саме з механізмом. Так, тлумачення слова «механізм» є широким, адже вказує на такі феномени, як: внутрішня будова, система чогонебудь; сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [9], а от «процедура» – офіційно встановлений чи узвичаєний порядок

здійснення, виконання або оформлення чого-небудь [10]. Тобто медіацію (як інституцію цивільного процесу) варто співвідносити з порядком розгляду спорів за альтернативним способом.

Звернемо увагу, що науковці співвідносять медіацію і з переговорами. Ю. Д. Притика зазначає, що особливість медіації полягає у тому, що вона є переговорами між двома конфліктуючими сторонами за участю посередника [11, с. 12]. До цього близькою позицією є твердження Г. О. Ульянової, що медіація по суті є процесом переговорів за участю медіатора [12, с. 66]. Вважаю, що зводити медіацію винятково до переговорів не зовсім правильно, оскільки медіація є складною системою процедурних дій, що передбачає підготовчі дії до медіації, укладання договору про проведення медіації, безпосередні переговори та ін. Адже медіація, безумовно, базується на переговорних засадах та переговори є її ядром. Розроблені й інші підходи до медіації. Так, О. Хрімлі вказує, що медіація може розглядатися як: неюрисдикційна форма врегулювання конфлікту (спору); структурований переговорний процес; добровільний та конфіденційний процес [13, с. 54]. Виходячи з наведеного, можна зазначити, що медіація є добровільною, конфіденційною процедурою розгляду конфлікту, яка дозволяє врегулювати спір поза зверненням до державних органів.

Медіацію співвідносять з альтернативною формою вирішення спорів. Так, Д. В. Голобородько справедливо зазначає, що до основних форм альтернативного вирішення спорів слід віднести: посередництво (медіацію), переговори, попередню оцінку нейтральної сторони, незалежний експертний висновок, примирення, арбітраж та ін. [14, с. 208]. Звернемо увагу, що медіація може співвідноситися не лише з переговорами, а й з посередництвом. Тобто медіатор виступає професійним посередником між конфліктуючими сторонами та пропонує переговори, саме поєднання посередництва та переговорів і приводить до виникнення медіаційної процедури. Крім того, варто враховувати й те, що в сучасному цивільному процесі розроблені демократичні способи вирішення спорів поза зверненням до суду.

Зовсім з іншого боку медіація тлумачиться в Положенні про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, затвердженому Наказом Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 04.05.2016 р. № 320: «медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками» [15]. Такий підхід варто цілком підтримати, оскільки медіація дійсно може тлумачитися і як альтернативний спосіб розгляду спору за певною процедурою, і розглядатися як професійна діяльність. Професійна діяльність медіатора потребує спеціальних знань і навичок. Вимоги до медіатора встановлені ст. 9 Закону України «Про медіацію», зокрема, медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном, і не може бути особою, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа [1]. При цьому медіатор є незалежним та нейтральним, тобто він не є представником жодної зі сторін, тому він незацікавлений у ухваленні конкретного рішення у справі. Така діяльність передбачає володіння не тільки вербальними, а й невербальними навичками комунікації, умінням налагоджувати зв'язок, розуміти людей, мати емоційний інтелект [16, с. 776].

Узагальнюючи наведене можна стверджувати, що за своєю правовою природою медіація є складним правовим явищем. Тому що вона може визначатися у двох аспектах як: 1) структурована, добровільна, конференційна, неупереджена процедура щодо врегулювання конфлікту шляхом переговорів; 2) автономна професійна діяльність.

Можливість застосування переговорних процедур у сфері права інтелектуальної власності проголошено ВОІВ. Так, Центр ВОІВ з арбітражу та посередництва забезпечує ефективні з погляду затрат часу та засобів механізми врегулювання спорів, що стосуються доменних імен в Інтернеті, у позасудовому порядку. За допомогою цих механізмів, які застосовуються відповідно до виробленої ВОІВ Єдиної політики щодо врегулювання спорів у сфері доменних імен (ЄПУС), Центр ВОІВ розглянув понад 60 тис. справ [17]. При цьому серед основних переваг медіації у вирішенні конфлікту/спору у сфері інтелектуальної власності дослідники виокремлюють такі: економія часу; врахування інтересів сторін конфлікту/спору; можливість впливати на процес та результат; конфіденційність процедури; формує передумови для подальшого збереження/відновлення ділових взаємин між суб'єктами конфлікту/спору; сприяє запобіганню появи конфліктів у майбутньому; гарантує виконання рішення (у випадку успішної медіації) [5, с. 12, 13]. Правники-практики також наголошують, що спори про захист права інтелектуальної власності стають дедалі складнішими, а кількість таких справ зростає. Яскравим прикладом саме альтернативного вирішення спору у сфері інтелектуальної власності є вирішення спору між ROSHEN та БКК про право попереднього користувача на зображення для упакування товарів 30-го класу МКТП (торти) – торта «Київський» [18]. Застосування медіації у сфері інтелектуальної власності має свої переваги, зокрема: дозволяє зберегти відносини між сторонами конфлікту; дозволяє припинити правопорушення завдяки швидкому вирішенню конфлікту. Об'єкти права інтелектуальної власності потребують швидкої реакції на порушення, щоб припинити незаконне відчуження, зокрема копіювання, розповсюдження, відтворення та ін.; дозволяє знайти рішення, прийнятне для обох сторін спору [19].

Аналізуючи наведене варто наголосити, що внаслідок можливості швидкого незаконного використання об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права в мережі Інтернет, у практичній діяльності дійсно постає питання щодо необхідності оперативного реагування як на саме правопорушення і його припинення, так і на відновлення прав. Незважаючи на тривалість охорони об'єктів авторського права, стрімкий розвиток суспільних відносин і науково-технічного прогресу, становлення кіберпростору призводить до швидкоплинного втрачання новизни об'єктів авторського права. Тому порушення прав на об'єкти авторського права у таких умовах посилюють шкоду, завдану правоволоділцю авторських прав. Зі свого боку своєчасне проведення медіації дозволить частково запобігти настанню негативних наслідків, повернути порушені авторські правовідносини у правове поле. Особливо це важливо стосовно нетипових об'єктів авторського права, правовий режим щодо яких іноді складно визначити, що робить їх додатково вразливими.

Відомо, що нетипові об'єкти цивільного права виокремлюються дослідниками, але все ж таки це не поширене явище. Так, В. І. Крат доводить, що в цивільному праві нетиповість проявляється за наявності основного правового явища, під котре немов «підлаштовується» інше, що має з ним деякі спільні чи подібні риси або правові наслідки [20, с. 142]. Отже, нетипові об'єкти цивільних прав мають спільні риси з класичними об'єктами, адже мають певну незначну відмінну ознаку, що й не дозволяє їх співвіднести з виокремленими об'єктами у цивілістиці. В авторському праві охарактеризована низька особливих об'єктів, що потребують охорони як результати творчості, адже водночас мають певні особливості в об'єктивній формі. Так, дослідники визначають такі нетипові об'єкти авторського права, як татування [21], кулінарні вироби [22] та ін. Дійсно, останнім часом фахівці у сфері авторського права звертають увагу,

що з'являються нові незвичні творчі розробки, але вони не виокремлені в авторському праві як об'єкти та мають певну особливість.

Зміни в системі об'єктів авторського права обумовлені тим, що вони оновлюються в контексті появи нових інформаційних технологій та нових обставин. Відомо, що унікальність об'єктів інтелектуальної власності полягає в тому, що вони втілюються в матеріальну річ і водночас існують у нематеріальній формі оригінальної ідеї, яка проявляється в особливостях створення конкретного об'єкта, його сутності, структури та призначення [23, с. 130]. Наявність оригінальної ідеї є базовою у створенні новітнього об'єкта авторського права, а можливість їх втілення в електронній (або іншій) формі ставить питання щодо їх правового режиму. Так, нетиповими об'єктами авторського права в сучасних умовах може розглядатися віртуальний профіль людини в соцмережах, комп'ютерних іграх; певні метадані; заціфровані об'єкти. Для цих об'єктів властива наявність певної нестабільності в об'єктивній формі, оскільки вони можуть швидко змінюватися завдяки цифровій формі та передаватися. Тому правовий режим таких об'єктів є складним через те, що у ст.8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» закріплено, що охорона поширюється лише на форму втілення об'єктів авторського права [24].

Проблемність об'єктивної форми сучасних результатів творчості пов'язується із ширшими можливостями сприйняття та поширення інформації, до яких мають прив'язку і об'єкти авторського права. На сучасне оновлення об'єктивної форми творів вказують і юристи-практики. Так, залежно від видів сприйняття людиною інформації, об'єктивна форма об'єктів може бути: аудіальна, візуальна, тактильна, ольфакторна і густаторна. Їх характеристики такі: 1) аудіальна об'єктивна форма доступна сприйняттю людини через звукові хвилі, що сприймаються органами слуху (музика мобільних телефонів); 2) візуальна форма обумовлена сприйняттям зором людини візуального образу; 3) тактильна об'єктивна форма твору дає можливість на дотик сприйняти тактильний/дотиковий об'єкт, при торканні до якого виникне відчуття в органах дотику (позначення для людей зі слабким зором); 4) зовнішнім проявом густаторної об'єктивної форми твору буде молекула речовини, при взаємодії з розчином якої виникає відчуття смаку (кулінарні вироби); 5) проявом ольфакторної об'єктивної форми твору є сприйняття людини через молекули пахучої речовини, при взаємодії з якою виникає відчуття запаху (парфуми) [25]. Виокремлення наведених не зовсім звичних форм об'єктивної форми твору дає можливість стверджувати, що саме в цих напрямках і будуть надалі формуватися нетипові об'єкти авторського права. На наш погляд, при невизначеності або проблемності визначення правового режиму нетипового об'єкта авторського права доцільно використовувати медіаційну процедуру в разі виникнення конфлікту. Саме вона дозволяє використовувати автономні та альтернативні механізми для відновлення авторських прав. До речі, автором як результат наукової розвідки проблеми визначення умов правової охорони нетипових об'єктів авторського права була опублікована наукова стаття [26].

З урахуванням особливостей нетипових об'єктів авторського права та медіаційної процедури можна запропонувати й особливості застосування медіації щодо спорів у сфері нетипових об'єктів авторського права. У юридичній літературі запропоновано виокремлювати такі види медіації: цивільна, сімейна, трудова, господарська, адміністративна та деліктна. З огляду на час проведення (стосовно судового вирішення спору) доводять існування досудової медіації, паралельної та виконавчої медіації [14, с. 211]. Адже з урахуванням збільшення кількості судових справ у сфері права інтелектуальної власності необхідно визначити й медіацію у сфері права інтелектуальної

власності, зокрема, авторського права. У цьому напрямі доцільно використовувати й онлайн-медіацію [4, с. 5].

Медіаційна процедура щодо врегулювання конфлікту стосовно нетипових об'єктів авторського права включає такі стадії: 1) звернення сторін конфлікту до медіатора; 2) укладання договору про проведення медіації; 3) підготовчі заходи зі сторонами наявного або можливого конфлікту (спору), зокрема встановлення характеристики нетипового об'єкта авторського права; 4) проведення переговорів; 5) припинення медіації, зокрема шляхом укладання сторонами медіації угоди за результатами медіації. У процесі медіації обов'язково потрібно з'ясувати правовий режим нетипового об'єкта авторського права, вид порушення, можливість відновлення права та компенсації. Наприклад, у межах медіації цілком доцільно використовувати вибачення, встановлення обов'язку в подальшому не порушувати авторські права. Такі прості речі іноді дозволяють вирішити конфлікт, і це цілком доступно у межах медіаційної процедури.

Висновки та рекомендації. Підсумовуючи наведене можна запропонувати наступні висновки. Прийнятий Закон України «Про медіацію» сприятиме ефективному поширенню в суспільстві культури мирного врегулювання

спорів, дасть змогу медіації бути кращою альтернативою судовому процесу. За правовою природою медіація є структурованою, добровільною, конференційною, неупередженою процедурою щодо вирішення конфлікту шляхом переговорів поза зверненням до суду. Вона може тлумачитися як: 1) альтернативний спосіб розгляду спору за певною процедурою; 2) професійна діяльність медіатора.

Варто виокремлювати медіацію у сфері права інтелектуальної власності, зокрема в авторському праві, оскільки у сфері авторського права виникають нетипові об'єкти. Виникнення нетипових об'єктів авторського права стає можливим внаслідок оновлення об'єктивної форми творів, а з часом перелік таких об'єктів може тільки поширюватися. Тому при невизначеності або проблемності визначеності правового режиму нетипового об'єкта авторського права доцільно використовувати медіаційну процедуру в разі виникнення конфлікту.

Для більш влучного використання медіаційної процедури у сфері права інтелектуальної власності рекомендовано: внесення змін у законодавство права інтелектуальної власності щодо особливостей медіації, процедури її застосування; проведення подальших наукових досліджень медіації у напрямках авторського права та промислової власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
2. Кройтор В. А., Садикова Я. М. Збалансованість інтересів як принцип сучасного правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 100–102. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/22>.
3. Троцюк Н. В. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. *Юридичний вісник*. 2016. № 4 (41). С. 116–124.
4. Галупова Л. І. Альтернативні способи врегулювання конфліктів у сфері права інтелектуальної власності. автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2021. 20 с.
5. Васюренко О. В., Дяченко В. С., Дяченко Н. П., Задояний А. Г., Слободян В. Р. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів у сфері інтелектуальної власності. *Вісник економічної науки України*. 2022. № 1 (42). С. 9–14. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).9-14](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).9-14).
6. Bobrowicz M. Mediacje gospodarcze – jak mediować i przekonywać. Warszawa, 2004. S. 13–14.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
8. Можечук Л. Медіація як позасудовий спосіб вирішення спорів: досвід зарубіжних країн. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 650–655.
9. Механізм : Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/mekhanizm>.
10. Процедура : Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/procedura>.
11. Притика Ю. Д. Теоретичні проблеми захисту прав учасників цивільних правовідносин в третейському суді : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2006. 33 с.
12. Ульянова Г. О. Актуальні питання запровадження медіації у сфері права інтелектуальної власності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 3. С. 66–68.
13. Хрімлі О. Медіація як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 51–55.
14. Голобородько Д. В. Структура та види медіаційної діяльності. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2022. № 4 (78). С. 207–211. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.4.31>.
15. Про затвердження Положення про надання безоплатної первинної правової допомоги в Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України : Наказ Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 04.05.2016 р. № 320. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0753-16#Text>.
16. Петренко Н. О. Аналіз вимог до медіатора. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 774–776.
17. Спори по доменних іменах. URL: <https://www.wipo.int/amc/ru/domains/>.
18. Старовойтова Д. Медіація: в яких сферах ІВ є найбільш ефективною? *Юридична газета*. 2020. № 12 (718). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mediaciya-v-yakih-sferah-iv-e-naybilsh-efektivnoy.html>.
19. Стародубов І. В. Переваги застосування медіації у сфері інтелектуальної власності. URL: <https://ics.gov.ua/expert/useful/outnews/359730/>.
20. Крат В. І. Нетиповість у цивільному праві: історія та сучасність. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 134–143.
21. Степанець Ю. Л. Правова природа татування як нетипового об'єкта авторського права. *Цивільні проблеми інформаційної безпеки в умовах COVID-19* : матеріали Всеукр. круглого столу (м. Одеса, 21 черв. 2021 р.) / за заг. ред. д. ю. н., проф. Є. О. Харитонова, д. ю. н., проф. І. В. Давидової. Одеса : Фенікс, 2021. С. 44–47.
22. Улітіна О. А. Кулінарні вироби як нетипові об'єкти авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2020. № 4. С. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.33731/42020.216938>.
23. Аврамова О. Є. Система об'єктів інтелектуальної власності. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (Харків, 20 травня 2022 р.). Харків. С. 129–132.
24. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#top>.
25. Мисенко О. Система об'єктів авторського права. URL: <https://blog.liga.net/user/amyisenko/article/37234>.
26. Кройтор В. А. Умови правової охорони нетипових об'єктів авторського права. *Держава і право* : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 93. С. 77–90.